

Mr. sc. Denis Pajić, viši asistent
Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

ZAŠTITA SVJEDOKA U PREDMETIMA NASILJA U PORODICI

Sažetak:

Autor se u radu bavi aktuelnim pitanjima krivičnog pravnog regulisanja krivičnog djela nasilja u porodici u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine sa naglaskom na važnost zaštite svjedoka u pomenutim predmetima. U tom kontekstu važno je ukazati na probleme koji se javljaju prilikom istraživanja i procesuiranja ovog krivičnog djela upravo zbog specifičnog odnosa između izvršioca i svjedoka. Pružanja kvalitetne zaštite ovim kategorijama svjedoka nameće se kao imperativ pred sve organe koji neposredno ili posredno učestvuju u krivičnom postupku. Jedan od načina na koji se može izići iz tog začaranog kruga jeste pružanje djelotvorne zaštite svjedocima. Samo onaj svjedok kome smo odgovarajućim mjerama razvili osjećaj lične sigurnosti i sigurnosti najbližih članova porodice, odnosno onaj svjedok koji neće biti izložen sekundarnoj viktimizaciji, može biti motivisan na saradnju s organima krivičnog pravosuđa. U tom cilju uvode se najrazličitiji oblici zaštite svjedoka, od onih čiji je cilj da svjedoku pruže adekvatnu psihološku pomoć i pripremu za sam čin svjedočenja do onih koji se protežu i nakon okončanja krivičnog postupka i imaju za cilj fizičku zaštitu svjedoka i najbližih članova njihovih porodica. U radu se daje detaljan pregled krivičnoprocesnih mjera zaštite svjedoka porodičnog nasilja u domaćem krivičnom postupku.

Ključne riječi: *krivični postupak, nasilje u porodici, osjetljivi svjedoci, zastrašeni svjedoci, zaštita svjedoka.*

1. Uvodne napomene

Nasilje u porodici donedavno je smatrano uobičajnim, društveno prihvatljivim načinom ponašanja, tako da je ovaj oblik nasilja ostajao pravno neregulisan i nije pružao adekvatnu zaštitu žrtvama ovog oblika

nasilja, odnosno oštećenim, a to su najčešće bračni drugovi, djeca, ali i ostali članovi porodice.¹ Tek u novije vrijeme nasilje u porodici postaje predmetom interesovanja kako šire javnosti, tako i krivičnog pravosuđa. U najopštijem smislu, nasilje u porodici podrazumjeva razne oblike psihičkog, fizičkog, seksualnog, a po nekim autorima i ekonomskog nasilja² među licima koja se nalaze ili su se nalazila u nekom ličnom odnosu.³ Sličnu definiciju daje i Konvencija Vijeća Evrope o suzbijanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici koja naglašava da se „nasilje u porodici odnosi na svaki čin fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja, koje se desi u porodici ili porodičnoj zajednici, ili između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, bez obzira da li izvršilac dijeli ili je dijelio isto prebivalište kao i žrtva“.⁴ Dakle, ono što definiše odnose u porodičnom nasilju jeste intima i međuovisnost između žrtve i izvršioca krivičnog djela u privatnoj sferi.

Krivično djelo nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini inkriminirano je Krivičnim zakonom Federacije BiH (u daljem tekstu: KZ FBiH)⁵, Krivičnim zakonom Republike Srpske (u daljem tekstu: KZ RS)⁶ i Krivičnim zakonom Brčko Distrikta BiH (u daljem tekstu: KZ BD BiH)⁷. Prema odredbi (čl. 222. st. 1. KZ FBiH)⁸, u svom osnovnom obliku, ovo krivično djelo čini onaj ko nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava mir, tjelesnu cjelovitost i psihičko zdravlje člana svoje porodice. Zakonom je predviđeno i pet kvalifikovanih oblika ovog krivičnog djela, gdje su kvalifikatorne okolnosti osobnost pasivnog subjekta, upotreba opasnih sredstava i nastupanje teže posljedice koja može biti nanošenje teških tjelesnih ozljeda, teško narušenje zdravlja ili smrt člana porodice.⁹

1 Jevtić, M., *Krivično djelo nasilja u porodici*, Pravni život, 10/2006, str. 114.

2 Nejednaka kontrola i pristup zajedničkim sredstvima, npr. onemogućavanje raspolaganja zajedničkim sredstvom, zabranjivanju zapošljavanja ili daljnjeg obrazovanja ili prava na vlasništvo nekretnina. Prema: Novoselac, P., *Posebni dio kaznenog prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2011, str. 212.

3 Brkić, S., *Zaštita svjedoka u krivičnom postupku*, Novi Sad, 2005, str. 17.

4 Vidjeti čl. 3. tačka b) Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), koja je usvojena 7. aprila 2011. godine, a odluka o pristupanju BiH Konvenciji potpisana 12. jula 2012. godine.

5 Krivični zakon Federacije BiH („Službene novine FBiH“ br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10 i 42/11).

6 Krivični zakon Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10 i 1/12).

7 Krivični zakon Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik BD BiH“ br. 10/03, 45/04, 06/05, 21/10, 47/11 i 52/11).

8 Čl. 218. st. 1. KZ BD BiH, čl. 208. st. 1. KZ RS.

9 Čl. 222. st. 2-6. KZ FBiH, čl. 218. st. 2-6. KZ BD BiH, čl. 208. st. 2-6. KZ RS.

Kazneni okvir za krivično djelo nasilja u porodici je dosta široko postavljen i kreće se od novčane kazne ili kazne zatvora do jedne godine za osnovni oblik krivičnog djela nasilja u porodici pa do zatvora od najmanje deset godina ili dugotrajni zatvor za najteži oblik krivičnog djela nasilja u porodici.

Brojni su problemi koji se javljaju prilikom istraživanja i procesuiranja krivičnog djela nasilja u porodici. Prvo, nasilje u porodici teško je otkriti jer se dešava u privatnosti doma i bračnog života tako da je prisutna velika tzv. „tamna brojka kriminaliteta“, tj. broj stvarno učinjenih krivičnih djela nasilja u porodici u odnosu na broj prijavljenih djela. I kada se nasilje otkrije i protiv počinioca pokrene krivični postupak, nerijetko se takvi postupci ne završe osudama ili je sankcionisanje počinilaca neadekvatno učinjenom krivičnom djelu.¹⁰

Jedan od načina na koji se može izići iz tog začaranog kruga jeste pružanje djelotvorne zaštite svjedocima. Samo onaj svjedok kome smo odgovarajućim mjerama razvili osjećaj lične sigurnosti i sigurnosti najbližih članova porodice, odnosno onaj svjedok koji neće biti izložen sekundarnoj viktimizaciji, može biti motivisan na saradnju s organima krivičnog pravosuđa. U tom cilju uvode se najrazličitiji oblici zaštite svjedoka, od onih čiji je cilj da svjedoku pruže adekvatnu psihološku pomoć i pripremu za sam čin svjedočenja do onih koji se protežu i nakon okončanja krivičnog postupka i imaju za cilj fizičku zaštitu svjedoka i najbližih članova njihovih porodica.

2. Svjedoci u predmetima nasilja u porodici

Efikasnost svakog krivičnog postupka i krivičnog pravosuđa uopšte zavisi u velikoj mjeri od sposobnosti organa krivičnog postupka da prikupe informacije važne za istraživanje i procesuiranje krivičnih djela.¹¹ U savremenim krivičnim postupcima postoji čitav niz radnji i mjera za prikupljanje dokaza i utvrđivanje činjenica, a čiji je konačni cilj otkrivanje i razjašnjavanje krivičnih djela. Uprkos tome, svjedok u krivičnom postupku i dalje predstavlja ključni element u rasvjetljavanju izvršilaca krivičnih djela i uspješnost suđenja zavisi od dostupnosti vjerodostojnih svjedoka.¹²

¹⁰ Više: *Krivična odgovornost i sankcioniranje počinilaca nasilja u porodici*, OSCE, 2011.

¹¹ Vermeulen, G., *EU standards in witness protection and collaboration with justice*, Maklu, Antwerpen-Apeldoorn, 2005, str. 13.

¹² Vučković, V., *Zaštićeni svjedok i svjedok saradnik u krivičnom postupku*, Pravni

Zakoni o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini¹³ zadržali su tradicionalno određenje svjedoka kao osobe koja se sasluša kada postoji vjerovatnoća da će svojim iskazom moći dati obavijesti o krivičnom djelu, izvršiocu i drugim važnim okolnostima (čl. 95. st. 1. ZKP FBiH).¹⁴ Pozitivno procesno zakonodavstvo ne poznaje nikakva ograničenja u pogledu duševnog ili tjelesnog zdravlja ili dobi osobe koja treba svjedočiti, odnosno unaprijed ne proglašava određene osobe apsolutno nesposobnim ili nepodobnim za svjedočenje. Kao svjedok se može pojaviti svaka osoba, pa i ona sa psihičkim i fizičkim nedostacima, s tim da se dokazna vrijednost njihovih iskaza cijeni prema načelu slobodne ocjene dokaza.¹⁵ Dakle, zakonodavac se unaprijed ne odriče niti jedne osobe koja može pružiti korisne informacije za rasvjetljavanje krivičnog djela. Naravno, ponekad postoje prirodne granice mogućnosti svjedočenja, koje organi krivičnog postupka moraju uvažavati bez obzira što zakonodavac nije postavio nikakva ograničenja. Ovdje se, prije svega, misli na djecu, koja mogu biti svjedoci samo pod uvjetom da su kod njih već razvijene sve one prirodne sposobnosti kao što su sposobnost opažanja, pamćenja i reprodukcije (pričanja), bez kojih je iskaz svjedoka nemoguć.¹⁶

Brojne su teškoće u prikupljanju dokaza u predmetima nasilja u porodici. Mali je broj neposrednih dokaza i često su to jedino iskazi samih žrtava nasilja. Poseban problem predstavlja činjenica da je najčešće riječ o svjedocima koji su oslobođeni dužnosti svjedočenja.¹⁷ Iako oslobođenje od

život, br. 9/2006, str. 1089.

13 Zakon o krivičnom postupku FBiH ("Službene novine FBiH", br. 35/2003, 56/2003, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 53/2007, 9/2009, 12/2010) – u daljem tekstu: ZKP FBiH; Zakon o krivičnom postupku BD BiH ("Službeni glasnik BD BiH", br. 10/2003, 48/2004, 6/2005, 12/2007, 14/2007, 21/2007, 2/2008, 17/2009, prečišćeni tekst 44/2010) – u daljem tekstu: ZKP BD BiH i Zakon o krivičnom postupku RS ("Službeni glasnik RS", br. 50/2003, 111/2004, 115/2004, 29/2007, 68/2007, 119/2008, 55/2009, 80/2009, 88/2009, 92/2009, 100/2009; prečišćeni tekst 53/2012) – u daljem tekstu: ZKP RS.

14 Čl. 81. st. 1. ZKP BD BiH i čl. 146. st. 1. ZKP RS.

15 Sijerčić-Čolić, H., *Krivično procesno pravo, Knjiga I, Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje*, treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012, str. 392.

16 Djeca mogu biti saslušana kao svjedoci zavisno od njihove razvijenosti i prirode činjenica o kojima trebaju svjedočiti, što je faktičko pitanje. No, za izvođenje i ocjenu ovog dokaza potrebno je neko znanje iz oblasti dječije psihologije. Prema Vasiljević, T., Grubač, M., *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, deseto izmijenjeno i dopunjeno izdanje, IPD "Justinijan", Beograd, 2005, str. 184.

17 Prema procesnim zakonima u BiH svjedočenje mogu odbiti: bračni, odnosno vanbračni drug osumnjičenog, odnosno optuženog; roditelj ili dijete, usvojitelj ili usvojenik osumnjičenog, odnosno optuženog. Vidi: čl. 83. st. 1. ZKP FBiH, čl. 83. st.

dužnosti svjedočenja u svojoj suštini predstavlja oblik zaštite osoba koje su sa osumnjičenim, odnosno optuženim povezane određenim, vrlo bliskim odnosima i vezama, to u svjetlu dokazivanja krivičnog djela nasilja u porodici predstavlja veliki problem. Žrtve nasilja u porodici često odbijaju da svjedoče ili opovrgavaju svoje svjedočenje nakon proteka izvjesnog vremena, pošto im nasilnik obeća da se nasilje više neće ponoviti.

Kod krivičnog djela nasilja u porodici najčešće se kao žrtve pojavljuju djeca, žene, stare, bolesne i nemoćne osobe. Zbog toga ovo krivično djelo i treba sagledavati u kontekstu maksimalne zaštite te kategorije žrtava. Opšteprihvaćeno je mišljenje da žrtve i svjedoci nasilja u porodici spadaju u grupu osjetljivih svjedoka. Kod takvih svjedoka postoji osjećaj nesigurnosti, nesposobnosti samostalnog djelovanja u zaštiti svojih ličnih prava, ali i teškoće pri svjedočenju. Najveća opasnost osjetljivim svjedocima dolazi upravo od samog krivičnog postupka. Pored toga osjetljivost svjedoka može biti i rezultat općeg nepovjerenja u krivično pravosuđe.¹⁸ Ponekad i neadekvatno i neprofesionalno postupanje i tretman organa krivičnog postupka može dovesti do dodatne traumatizacije svjedoka. Žrtve nasilja još uvijek u velikom broju slučajeva ispoljavaju nepovjerenje prema organima zaštite, što svoje uporište ima u mnogim neuspjesima policije, socijalnih radnika, tužilaštava ili sudova da žrtvama nasilja u porodici pruže potrebnu zaštitu. Stoga je neophodno preduzeti sve raspoložive mjere zaštite žrtve i stvaranja povoljnih uvjeta da bi žrtva kao svjedok dala potpun i vjerodostojan iskaz. Upravo zbog toga različite institucije unutar krivičnogpravnog sistema moraju biti svjesne da i one mogu imati negativan efekat na svjedoke i svim sredstvima trebaju nastojati da se ta vrsta efekta izbjegne.¹⁹ Zapažen je strah majki kao svjedoka od osude javnosti za nasilje koje se desilo u njihovim porodicama, jer su mnogi skloni olako optužiti majku, čime se otežava otkrivanje i dokazivanje počinjenog nasilja i nastoji umanjiti odgovornost njegovog izvršioca.

S obzirom na prirodu krivičnog djela nasilja u porodici, zbog specifičnih okolnosti i odnosa između izvršioca i žrtve/svjedoka, postoji realna i ozbiljna opasnost od mogućeg zastrašivanja u cilju onemogućavanja svjedočenja. Treba imati u vidu i strah žrtava nasilja od osвете nasilnika zbog svjedočenja, naročito kad su u pitanju majke koje se plaše da će svjedočenjem protiv nasilnika dovesti u još teži položaj ne samo sebe već i svoju djecu, pa zbog toga često nisu spremne istinito i potpuno svjedočiti o nasilju koje trpe u kući od nasilnog muža, kao i njihova djeca (bilo da su

1. ZKP BD BiH i čl. 147. st. 1. ZKP RS.

18 Brkić, S., *op. cit.*, str. 132.

19 Čl. 23. Preporuke Vijeća Evrope R(97)13 o zastrašivanju svjedoka i pravima odbrane.

tom nasilju izložena direktno ili indirektno), vjerujući da nema izlaza iz te situacije i da moraju nastaviti trpjeti nasilje. Također, djeca koja svjedoče nasilju, a nalaze se u emocionalnoj i materijalnoj ovisnosti, ne uspijevaju se uvijek u svojim svjedočenjima distancirati od zlostavljača. Za odrasle žrtve i djecu žrtve ovo prerasta u podložnost zastrašivanju i pritiscima od strane zlostavljača. Samo zastrašivanje javlja se u najrazličitijim formama, od fizičkog nasilja prema svjedoku, direktne ili indirektna prijetnje nasiljem svjedoku ili članovima njegove porodice, preko uništenja imovine svjedoka i zastrašivanja u samoj sudnici.²⁰ Zastrašivanje može biti i rezultat pritiska okoline, gdje je izražen pritisak porodice i prijatelja na potencijalne svjedoke u predmetima nasilja u porodici da odustanu od saradnje da institucijama krivičnog pravosuđa. Ne treba zaboraviti i situacije kada zastrašivanje uopšte nije prisutno, već je riječ o strahu žrtava i svjedoka od mogućeg zastrašivanja.

3. Uređenje zaštite svjedoka prema pozitivnopravnim propisima

Polazeći od realnih potreba naše prakse i obaveza nastalih prihvatanjem međunarodnih konvencija, preporuka, zaključaka i stavova, u Bosni i Hercegovini se posljednjih godina otvorio put za efikasniju i kvalitetniju zaštitu svjedoka u krivičnom postupku. Donošenje novih zakona o krivičnom postupku i drugih zakonskih i podzakonskih propisa u vezi s njima fundamentalno je utjecalo na poboljšanje položaja i uloge svjedoka i oštećenih u krivičnom postupku. Između ostalog, važno je spomenuti pravno normiranje posebnih istražnih radnji za borbu protiv najtežih oblika kriminaliteta, uključujući institute prikrivenog istražitelja i informatora, imunitet svjedoka, ali i posebna pravila prilikom saslušanja određenih kategorija svjedoka i oštećenih. Prvi put u krivičnoprocesno zakonodavstvo uvode se instituti poput svjedoka pod prijetnjom, ugroženih svjedoka i zaštićenih svjedoka. Za pretpostaviti je da će institut zaštite svjedoka biti od velike koristi u procesuiranju sve prisutnijeg nasilja u porodici. Zato je i nužna dalja razrada aktuelnih krivičnoprocesnih normi, i to donošenjem odgovarajućih propisa i usavršavanjem postojeće prakse.

20 Finn, P., Healey, K. M., *Preventing Gang and Drog – Related Witness Intimidation*, National Institute of Justice, U.S. Department of Justice, 1996, str. 6-7.

3.1. Procesne mjere zaštite svjedoka

Procesne mjere zaštite svjedoka mogu se definisati kao one mjere koje, na osnovu zakonskih propisa koji regulišu postupak otkrivanja i dokazivanja krivičnog djela i njegovog učinioca, određuje sud, a koje za posljedicu imaju podizanje nivoa bezbjednosti svjedoka u tom postupku.²¹ Za potrebe ovog rada sve procesne mjere zaštite svjedoka podijelili smo u tri kategorije, i to: mjere prinude, opće procesne mjere i posebne procesne mjere zaštite svjedoka.

3.1.1. Mjere prinude

Pod mjerama prinude koje možemo dovesti u kontekst zaštite svjedoka u krivičnom postupku podrazumijevamo pritvor i mjere zabrane. Ono što je karakteristično za ove mjere jeste to da je njihov primarni cilj obezbijediti prisustvo osumnjičene, odnosno optužene osobe i uspješno vođenje krivičnog postupka, a tek sekundarno pružiti potrebnu zaštitu svjedocima. Dakle, ove mjere, za razliku od ostalih mjera zaštite svjedoka, koje su usmjerene prema svjedoku, usmjerene su prema osumnjičenoj, odnosno optuženoj osobi.

Pritvor je privremeno i preventivno lišenje slobode osobe protiv koje se vodi krivični postupak čija je opšta pretpostavka osnovana sumnja da je ta osoba izvršila krivično djelo. Pored općeg uvjeta, potrebno je da je ispunjen i najmanje jedan od posebnih uvjeta (prитvorski razlozi). Za nas je najinteresantnija koluzijska opasnost²² kao pritvorska osnova koja prema čl. 146. st. 1. tač. b) ZKP FBiH postoji ako, uz opšti uvjet da bi se mogao odrediti pritvor, postoji osnovana bojazan da će osumnjičeni, odnosno optuženi uništiti, sakriti, izmijeniti ili krivotvoriti dokaze ili tragove važne za krivični postupak ili ako naročite okolnosti ukazuju da će ometati krivični postupak utjecajem na svjedoke, saučesnike ili prikrivače. S obzirom da je njegov cilj upravo zaštita svjedoka, određivanje pritvora zbog opasnosti od ometanja krivičnog postupka utjecajem na svjedoke bit će u nastavku detaljnije razmatrano.

21 Gluščić, S., i ostali, *Procesne mjere zaštite svjedoka – priručnik za pripadnike policije i pravosuđa*, Vijeće Evrope, 2005, str. 283.

22 Termin "koluzijska opasnost" dolazi od latinske riječi *colludere*, što znači "potajno se sporazumijevati". Ovaj naziv ne odgovara modalitetu mogućeg utjecaja osumnjičenog na dokazni postupak (opasnost od uništenja tragova od krivičnog djela) niti odgovara modalitetu prijetnji upućenih prema svjedocima. Zaključujemo da se ovaj termin koristi u širem smislu riječi, i to da označi opasnost od negativnog utjecaja osumnjičenog na kvalitetu dokaznog postupka. Prema: Josipović, I., *Uhićenje i pritvor*, Targa, Zagreb, 1998, str. 310.

Naročite okolnosti postoje tek ako je osumnjičeni preuzeo određene radnje u pravcu utjecanja na svjedoke, i to utjecanje u smislu ometanja istrage. Dakle, nije dovoljno postojanje apstraktne mogućnosti utjecaja, već se mora utvrditi postojanje konkretnih okolnosti koje opravdavaju takvu opasnost.²³ Opasnost od utjecaja mora postojati u odnosu na konkretnog svjedoka, što znači da nije dovoljna opća formulacija o opasnosti za sve svjedoke koji se trebaju ispitati. Utjecanje može biti neposredno ili posredno, a radnje utjecanja manifestuju se u vidu prijetnje, ucjene, zastrašivanja, uznemiravanja i sl.²⁴ Iako je određivanje pritvora zbog utjecaja na svjedoke uglavnom vezano za istragu, smatramo da se može odrediti, odnosno produžiti sve do donošenja prvostepene presude, jer se ne može uzeti da su svi dokazi obezbijeđeni završetkom istrage. U prilog ovome govori i to da se zakonodavac u tekstu odredbe koristi terminom *krivični postupak*, a ne *istraga*.

Smatramo da je zakonodavac, određujući krug osoba prema kojima osumnjičeni, odnosno optuženi može izvršiti utjecaj (svjedoci, saučesnici ili prikrivači) i na taj način ometati krivični postupak, mogao proširiti i na oštećenog. Naravno, oštećeni je dijelom obuhvaćen pošto se on može saslušavati kao svjedok, ali mislimo da ne bi bilo suvišno da se to istaklo u ovoj odredbi. Na taj način bi dodatno poboljšali položaj ovog sporednog krivičnoprocesnog subjekta. Pojedini autori ističu da se zaštita oštećenom najčešće može ostvariti određivanjem pritvora zbog iteracijske opasnosti, čime se trebaju onemogućiti nove kriminalne aktivnosti osumnjičenog odnosno optuženog (čl. 146. st. 1. tač. c) ZKP FBiH).²⁵ Ovaj pritvorski razlog štiti oštećenog (žrtvu krivičnog djela) i formalno nema veze s njegovim iskazom, odnosno pokušajem utjecanja na sadržaj tog iskaza, ali faktička veza može postojati ako osumnjičeni, odnosno optuženi uputi svjedoku (koji je ujedno i oštećeni ili nekom drugom svjedoku) prijetnju zbog iskaza koji je on dao.²⁶ Određivanje pritvora zbog koluzijske opasnosti, u kontekstu zaštite svjedoka, predstavlja izuzetno efikasnu mjeru samo ukoliko prijetnja dolazi direktno od strane osumnjičenog, odnosno optuženog. U svim drugim slučajevima, kad utjecaj dolazi od strane drugih osoba, potrebno je pribjeći nekim drugim oblicima zaštite svjedoka jer protiv njih nije moguće odrediti pritvor.

23 Radulović, D., *Pritvor u krivičnom postupku*, Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru, Pravni fakultet u Mostaru, 1990, str. 97; Sijerčić-Čolić, H., *op. cit.*, str. 268.

24 Radulović, D., *ibidem*.

25 Čl. 132. st. 1. tač. c) ZKP BD BiH i čl. 197. st. 1. tač. c) ZKP RS.

26 Gluščić, S. i ostali, *op. cit.*, str. 294.

Za razliku od pritvora koji predstavlja mjeru oduzimanja slobode osumnjičenoj, odnosno optuženoj osobi, mjere zabrane²⁷ ne oduzimaju već samo ograničavaju neka lična prava ovih osoba. Osnovne mjere zabrane jesu zabrana napuštanja boravišta i zabrana putovanja i predstavljaju svojevrsnu zamjenu za pritvor u skladu s načelom srazmjernosti. Pored ovih mjera, sud može izreći jednu ili više mjera zabrane predviđenih zakonom. Mjere zabrane koje predstavljaju zamjenu za pritvor zbog opasnosti od utjecaja na svjedoke jesu zabrana posjećivanja određenih mjesta ili područja i zabrana sastajanja s određenim osobama. Ove mjere mogu se izricati pojedinačno ili kumulativno ukoliko sud smatra da će se pluralitetom mjera ostvariti efikasnija zaštita svjedoka. Cilj ovih mjera je da se spriječi ometanje krivičnog postupka od strane osumnjičenog, odnosno optuženog utjecanjem na svjedoke. U rješenju kojim se izriču mjere zabrane posjećivanja određenih mjesta ili područja ili zabrana sastajanja s određenim osobama sud će odrediti mjesto i područje te udaljenosti ispod koje im se osumnjičeni, odnosno optuženi ne smije približiti, odnosno razdaljinu ispod koje se ne smije približiti određenim licima.

O izvršenju mjera zabrane brinu se nadležni policijski organi, a sud može u svako doba naložiti provjeru mjera zabrane i zatražiti izvještaj od organa nadležnog za njihovo izvršenje, koji je dužan da izvještaj bez odlaganja dostavi sudu. Ako osumnjičeni ili optuženi ne ispunjava obaveze naložene izrečenom mjerom, organ koji izvršava mjeru o tome obavještava sud, koji mu zbog toga može izreći dodatnu mjeru zabrane ili odrediti pritvor. Značaj provjeravanja ispunjavanja naloženih mjera zabrane dvostruk je: s jedne strane, kod svjedoka se stvara dodatni osjećaj sigurnosti, dok se osumnjičenom, odnosno optuženom šalje nedvosmislena poruka da nije samo riječ o mrtvom slovu na papiru, nego zabrana može biti zamijenjena pritvorom ukoliko je ne poštuje. Mjere zabrane mogu trajati dok za to postoji potreba, a najduže do pravosnažnosti presude ako toj osobi nije izrečena kazna zatvora i najkasnije do upućivanja na izdržavanje kazne ako je toj osobi izrečena kazna zatvora. Mjerama zabrane ne može se ograničiti pravo osumnjičenog ili optuženog da komunicira sa svojim braniocem. Također, ne može se ograničiti pravo osumnjičenog, odnosno optuženog da živi u svom domu u BiH, da se neometano viđa sa članovima porodice i bliskim srodnicima ili samo u BiH ili samo na mjestu određenom u zabrani napuštanja boravišta, osim kada se postupak vodi zbog krivičnog djela izvršenog na štetu člana porodice ili bliskih srodnika, niti se može ograničiti pravo osumnjičenog ili optuženog da obavlja svoju

27 Čl. 140-140g ZKP FBiH, čl. 126-126g ZKP BD BiH, čl. 184-191 ZKP RS.

profesionalnu djelatnost, osim ako se postupak vodi zbog krivičnog djela učinjenog u vezi s obavljanjem te djelatnosti.

3.1.2. Opšte procesne mjere zaštite svjedoka

Pod opštim procesnim mjerama zaštite podrazumijevamo one mjere koje su predviđene odredbama zakona o krivičnim postupcima u BiH. Njihov direktni cilj jeste stvoriti neophodne preduvjete na nesmetano odvijanje glavnog pretresa, a indirektno mogu biti primijenjene i za povećanje sigurnosti svjedoka, kao i smanjenje stresa i osjećaja neugodnosti kod osjetljivih svjedoka u predmetima nasilja u porodici. Primjena ovih mjera moguća je u svim postupcima, a ne samo u onim koji zbog svoje specifičnosti zahtijevaju posebne načine postupanja sa svjedocima.

U opšte procesne mjere spadaju: ograničenje ili isključenje javnosti, zabrana filmskog ili televizijskog snimanja, udaljenje optuženog i ostalih osoba iz sudnice, održavanje reda i mira u sudnici, poseban način pozivanja i ispitivanja pojedinih kategorija svjedoka. U razmatranju svake od pojedinih mjera bit će analizirana moguća primjena pojedinih zakonskih odredbi i način njihovog provođenja.

Ograničenje ili isključenje javnosti. Javnost glavnog pretresa, u prvom redu, postoji iz političkih razloga i u obostranom je interesu kako šire društvene zajednice, tako i stranaka.²⁸ Ako ovome dodamo da javnost doprinosi povećanju kvaliteta samog suđenja omogućavajući građanima da kontrolišu rad pravosuđa, njegov edukativni karakter, povećanje povjerenja u pravosudni sistem i dr., s pravom možemo reći da je načelo javnosti glavnog pretresa jedno od osnovnih načela krivičnog postupka uopšte. Međutim, javnost ponekad može imati i negativne posljedice. Ovom prilikom ograničiti ćemo se na negativne posljedice koje javna suđenja mogu ostaviti na svjedoke. Javna suđenja mogu biti povod značajnih i nezasluženih neugodnosti koje svjedoci trpe zbog učestvovanja u krivičnom postupku. Nedostaci javnosti glavnog pretresa eliminišu se mogućnošću isključenja javnosti za pojedine dijelove ili, po potrebi, za cio glavni pretres.

Od otvaranja zasjedanja pa do završetka glavnog pretresa sudija, odnosno predsjednik vijeća može u svako doba, po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka i branitelja, ali uvijek po njihovom saslušanju, isključiti javnost za cio glavni pretres ili jedan njegov dio, ako je to u interesu državne sigurnosti ili ako je potrebno radi čuvanja državne,

²⁸ Simović, M., *Krivično procesno pravo. Uvod i opšti dio.*, Bihać, 2005, str. 205.

vojne, službene ili važne poslovne tajne, javnog reda, zaštite morala u demokratskom društvu, ličnog i intimnog života optuženog ili oštećenog ili zaštite interesa maloljetnika ili svjedoka (čl. 250. ZKP FBiH).²⁹ Dakle, javnost se može isključiti ukoliko svjedoku prijeti opasnost (ne od optuženog) od osoba koje su zainteresovane za ishod krivičnog postupka i “nezadovoljne” su sadržajem iskaza svjedoka. Legalan osnov za isključenje javnosti glavnog pretresa jeste i okolnost da svjedok, koji je ujedno i oštećen krivičnim djelom, svjedoči o činjenicama koje se tiču njegovog ličnog i intimnog života. Na ovaj način štitimo svjedoka od sekundarne viktimizacije i stigmatizacije izazvane činjenicom da pred širom javnosti svjedoči o negativnim iskustvima izazvanim krivičnim djelom u kojem je bio žrtva.

U postupku prema maloljetnicima javnost je uvijek isključena. Sudija za maloljetnike može dopustiti da na glavnom pretresu budu prisutne osobe koje se bave zaštitom i odgojem maloljetnika ili suzbijanjem maloljetničkog kriminaliteta, kao i naučni radnici. Ne smije se objaviti tok krivičnog postupka prema maloljetniku ni odluka donesena u tom postupku. Pravosnažna odluka suda može se objaviti, ali bez navođenja ličnih podataka maloljetnika iz kojih se može utvrditi njegov identitet (čl. 370. i 386. ZKP FBiH).

Zabrana filmskog ili televizijskog snimanja. Javnost sudske rasprave uključuje u sebi pravo građana da ono što su čuli na raspravi objave putem štampe, radija, televizije ili drugih medija.³⁰ U sudnici je u načelu zabranjeno filmsko ili televizijsko snimanje. Izuzetno, predsjednik suda može odobriti takvo snimanje na glavnom pretresu. Ako je snimanje odobreno, sudija, odnosno predsjednik vijeća može na glavnom pretresu, iz opravdanih razloga, odlučiti da se pojedini dijelovi glavnog pretresa ne snimaju (čl. 256. st. 3. ZKP FBiH).³¹ U posljednje vrijeme primjetno je da mediji daju pretjerani publicitet krivičnom djelu i osumnjičenom, odnosno optuženom, naročito putem štampe i televizije, izopačuju moralna osjećanja publike, odvrćaju simpatije i žaljenje sa žrtve i usmjeravaju ih na krivca. U nastojanju da njihovi prilozi budu što atraktivniji novinari nerijetko idu

29 Čl. 235. ZKP BD BiH i čl. 251. st. 1. ZKP RS.

30 Takav oblik javnosti može biti izvor značajnih i nezasluženih neugodnosti za svjedoke i oštećene. Javnost čini općepoznatim iskaze svjedoka date na glavnom pretresu putem objavljivanja u štampi i drugim sredstvima informisanja, otkrivajući tako i činjenice koje bi trebale ostati nepoznate dok se ne sprovedu dalji dokazi. Tako: Vasiljević, T., *op. cit.*, str. 225.

31 Čl. 241. st. 3. ZKP BD BiH i čl. 256. st. 3. ZKP RS.

tako daleko da otkrivaju identitet svjedoka i time direktno ugrožavaju sigurnost svjedoka, odnosno, ako je riječ o svjedoku-oštećenom, doprinose njihovoj daljnjoj viktimizaciji i stigmatizaciji.

Udaljenje optuženog i ostalih osoba iz sudnice i mjere održavanja reda u sudnici. Atmosfera u sudnici od ključnog je značaja za nesmetano odvijanje glavnog pretresa, ali i za stvaranje osjećaja sigurnosti na strani svjedoka. Propuštanje održavanja reda u sudnici omogućava i različite oblike zastrašivanja od strane optuženog ili drugih osoba koje prisustvuju glavnom pretresu i može negativno utjecati na svjedoke. Upravo zbog toga naše krivičnoprocesno zakonodavstvo detaljno reguliše rukovođenje glavnim pretresom te u cilju održavanja reda i mira predviđa određene disciplinske mjere i kazne za osobe koje ih se ne pridržavaju.

Dužnost sudije, odnosno predsjednika vijeća jeste da se stara o održavanju reda u sudnici i dostojanstva suda. Sudija, odnosno predsjednik vijeća može odmah poslije otvaranja zasjedanja upozoriti osobe koje su prisutne na glavnom pretresu da se pristojno ponašaju i da ne ometaju rad suda. Sudija, odnosno predsjednik vijeća može odrediti pretresanje osoba koje su prisutne na glavnom pretresu (čl. 256. st. 1. ZKP FBiH).³² S obzirom da osobe koje su prisutne na glavnom pretresu ne smiju nositi oružje ili opasno oruđe, osim čuvara optuženog i osoba kojima to dozvoli sudija, odnosno predsjednik vijeća (čl. 249. st. 3. ZKP FBiH)³³, ovo je značajna mjera koja doprinosi povećanju osjećaja fizičke sigurnosti svjedoka. Pretresanje obavlja sudski policajac u zasebnoj prostoriji i njegov cilj ne mora biti samo pronalaženje oružja, već i bilo kojeg drugog predmeta kojim se može ometati red u sudnici.³⁴

Sudija, odnosno predsjednik vijeća može narediti da se optuženi udalji iz sudnice za određeni vremenski period ukoliko optuženi i nakon upozorenja nastavi s nedoličnim ponašanjem zbog kojeg je opravdano njegovo udaljenje iz sudnice. U tom vremenskom periodu sudija, odnosno predsjednik vijeća može nastaviti postupak ukoliko optuženi ima branioca (čl. 257. st. 2. ZKP FBiH).³⁵

Pored optuženog, sudija, odnosno predsjednik vijeća može udaljiti i drugu osobu iz sudnice da bi se zaštitilo pravo na pravedno i javno suđenje,

32 Čl. 241. st. 1. ZKP BD BiH i čl. 256. st. 1. ZKP RS.

33 Čl. 234. st. 3. ZKP BD BiH i čl. 250. st. 3. ZKP RS.

34 Sijerčić-Čolić, H. i ostali, *Komentar zakona o kaznenom/krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini*, Zajednički projekat Vijeća Evrope i Evropske komisije, Sarajevo, 2005, str. 642.

35 Čl. 242. st. 2. ZKP BD BiH i čl. 257. st. 2. ZKP RS.

odnosno održalo dostojanstveno i neometano suđenje (čl. 257. st. 1. ZKP FBiH)³⁶ ili može narediti da se sa zasjedanja udalje sve osobe koje kao slušatelji prisustvuju glavnom pretresu, ako su se mjere održavanja reda predviđene zakonom pokazale neefikasnim za osiguranje neometanog održavanja glavnog pretresa (čl. 256. st. 2. ZKP FBiH).³⁷ Zakonodavac predviđa i kažnjavanje zbog narušavanja reda i procesne discipline

Poseban način pozivanja i ispitivanja pojedinih kategorija svjedoka (zaštita od sekundarne viktimizacije). Ponekad i sam način pozivanja svjedoka, pogotovo ako je riječ o dostavljanju preko službene osobe, može izuzetno stresno djelovati na osjetljive svjedoke. Zbog toga je zakonodavac predvidio i posebne oblike dostavljanja. Pozivanje kao svjedoka maloljetne osobe koja nije navršila 16 godina po pravilu se vrši preko roditelja ili zakonskog zastupnika (čl. 95. st. 2. ZKP FBiH).³⁸ Osobe koje učestvuju u postupku, osim optuženog, mogu se o pozivu za glavni pretres ili drugom pozivu, kao i o odluci o odlaganju glavnog pretresa ili drugih zakazanih radnji, obavijestiti telegramom ili telefonom, ako se prema okolnostima može pretpostaviti da će obavijest izvršena na taj način primiti osoba kojoj je upućena (čl. 191. st. 1. ZKP FBiH).³⁹ Ova odredba ima za cilj da ubrzavanje krivičnog postupka, ali se može iskoristiti i za pozivanje osjetljivih svjedoka. Poziv za glavni pretres sud može i usmeno saopštiti svjedoku koji se nalazi pred sudom, uz pouku o posljedicama nedolaska.

Poseban način ispitivanja predviđen je za određene kategorije osjetljivih svjedoka. Tu se u prvom redu misli na djecu, maloljetne osobe, starije osobe, osobe s težim tjelesnim manama, bolesne osobe i osobe oštećene krivičnim djelom. Posebna pažnja poklanja se ispitivanju žrtva seksualnih delikata.

Prilikom saslušanja maloljetne osobe, naročito ako je ona oštećena krivičnim djelom, postupit će se obazrivo, da saslušanje ne bi štetno utjecalo na psihičko stanje maloljetnika. Saslušanje maloljetne osobe izvršit će se uz pomoć pedagoga ili druge stručne osobe (čl. 100. st. 4. ZKP FBiH).⁴⁰ Jezičkim tumačenjem ove odredbe izvodi se zaključak da se ona primjenjuje pri svakom saslušanju kao svjedoka svake maloljetne osobe, pa i one koja nije oštećena krivičnim djelom. Primjena ove odredbe zahtijevat će pojačani angažman tijela krivičnog postupka koje vrši

36 Čl. 242. st. 1. ZKP BD BiH i čl. 257. st. 1. ZKP RS.

37 Čl. 241. st. 2. ZKP BD BiH i čl. 256. st. 2. ZKP RS.

38 Čl. 81. st. 2. ZKP BD BiH i čl. 145. st. 2. ZKP RS.

39 Čl. 177. st. 1. ZKP BD BiH i čl. 88. st. 1. ZKP RS.

40 Čl. 86. st. 4. ZKP BD BiH i čl. 151. st. 4. ZKP RS.

saslušanje maloljetne osobe i za očekivati je da u izvjesnoj mjeri uspori sam postupak (zbog samog vremena potrebnog za angažovanje stručne osobe potrebnog profila) i povećati troškove krivičnog postupka, ali će, u svakom slučaju, znatno doprinijeti zaštiti maloljetnih svjedoka i osiguranju kvaliteta njihovih iskaza.⁴¹

Saslušanje svjedoka mora se snimiti audio ili audiovizuelnim sredstvima u slučajevima kada se radi o maloljetnim osobama koje nisu napunile 16 godina i koje su oštećene krivičnim djelom. Iz same odredbe ne može se zaključiti da joj je cilj upravo zaštita maloljetnih žrtava krivičnih djela. Međutim, ova bi odredba, također, trebala biti korištena za zaštitu maloljetne žrtve krivičnog djela od njene sekundarne viktimizacije tokom postupka na način da bi se njenom primjenom, uz prethodno osiguranje prava odbrane osumnjičene, odnosno optužene osobe, izbjeglo višekratno saslušanje maloljetnog oštećenog ili njegovo izlaganje negativnim učincima pojavljivanja na sudu.⁴²

ZKP BiH sadrži odredbe kojima se propisuje poseban obzir prema, kako ih zakon naziva, žrtvama “seksualnih delikata”. Oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela, a ako je takvo ispitivanje obavljeno, na takvom se iskazu ne može zasnivati sudska odluka (čl. 100. st. 5. ZKP FBiH).⁴³ Oštećenog krivičnim djelom nije dozvoljeno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela koji je predmet postupka. Nijedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije seksualno iskustvo, ponašanje ili seksualnu orijentaciju oštećenog neće biti prihvatljiv (čl. 279. ZKP FBiH).⁴⁴ Upada u oči istovjetnost ovih odredbi gdje se u prvom dijelu zabranjuje ispitivanje oštećenog o njegovom seksualnom životu

41 Filipović, Lj., *Neka pitanja u vezi s položajem svjedoka u krivičnom postupku i zasnivanju presude na iskazu svjedoka*, materijal za obuku sudija i tužilaca u okviru CEST FBiH na temu „Svjedok i oštećeni“, Sarajevo, 2009, str. 9.

42 Iako predviđa obavezno snimanje audio ili audiovizuelnim sredstvima saslušanja maloljetnih osoba koje nisu navršile 16 godina i koje su oštećene krivičnim djelom, zakonodavac ne predviđa izričito mogućnost da se taj snimak reproducira na glavnom pretresu bez ponovnog ispitivanja na glavnom pretresu maloljetnog oštećenog. S takvom mogućnošću, naravno, uz prethodno osiguranje mogućnosti strankama i branitelju da svjedoku postave pitanja bez prisustva u prostoriji u kojoj se svjedok nalazi (putem videoveze) ili uz njihovu prisutnost u toj prostoriji, obaveza snimanja iskaza maloljetnog oštećenog mlađeg od 16 godina imala bi puni smisao, a osigurala bi se i mogućnost zasnivanja sudske odluke na takvom iskazu. Prema: Filipović, Lj., *Položaj oštećenog u krivičnom postupku*, materijal za obuku sudija i tužilaca u okviru CEST FBiH na temu „Svjedok i oštećeni“, Sarajevo, 2009, str. 13.

43 Čl. 86. st. 5. ZKP BD BiH i čl. 151. st. 5. ZKP RS.

44 Čl. 264. ZKP BD BiH i čl. 279. ZKP RS.

prije izvršenog krivičnog djela, odnosno u drugom dijelu zakon propisuje i procesne posljedice za nepostupanje u skladu s tim odredbama, te nameće ograničenja u predlaganju i izvođenju dokaza koji bi doveli do kršenja tih odredaba kojima se štiti lični integritet žrtava navedenih krivičnih djela. Ovim odredbama zakonodavac je u znatnoj mjeri donio pozitivne promjene u procesnom položaju žrtava seksualnih delikata. Njihov se značaj ogleda u izbjegavanju njihove stigmatizacije u javnosti, odnosno sprečava se eventualno negativan utjecaj tih okolnosti na sam sud.

Svjedoci koji se zbog starosti, bolesti ili teških tjelesnih mana ne mogu odazvati pozivu mogu se saslušati u njihovom stanu, bolnici ili na drugom mjestu (čl. 95. i čl. 287. st. 1. ZKP FBiH).⁴⁵ S obzirom na životnu dob, tjelesno i duševno stanje ili druge opravdane interese, svjedok se može saslušati putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način da mu stranke i branilac mogu postavljati pitanja bez prisustva u prostoriji gdje se svjedok nalazi. Za potrebe takvog ispitivanja može se odrediti stručna osoba (čl. 100. st. 6. ZKP FBiH).⁴⁶

3.1.3. Posebne procesne mjere zaštite svjedoka

Posebne procesne mjere zaštite svjedoka nisu regulisane zakonima o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, već su predmet regulisanja drugih zakona.⁴⁷ Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH (u daljem tekstu: ZZSPPUS FBiH) precizno je definisano kojim se kategorijama svjedoka pruža zaštita, odnosno istaknuta su osnovna načela kojima se sud treba rukovoditi prilikom izbora mjera zaštite. Riječ je o sljedećim načelima: načelo zakonitosti, individualizacije, kombinacije, srazmjernosti i kompenzacije. Prihvatanjem ovih načela Bosna i Hercegovina se svrstava u red zemalja sa savremenim sistemom procesne zaštite svjedoka u krivičnom postupku, pružajući svjedocima zaštitu kad je to potrebno, ali vodeći istovremeno računa o pravu osumnjičenog, odnosno optuženog na odbranu.

⁴⁵ Čl. 81. i čl. 272. st. 1. ZKP BD BiH i čl. 146. i 287. st. 1. ZKP RS.

⁴⁶ Čl. 86. st. 6. ZKP BD BiH i čl. 151. st. 6. ZKP RS.

⁴⁷ Četiri su takva zakonska teksta, identičnog sadržaja, odnosno s odstupanjima koja su nužna zbog podjele nadležnosti u okviru krivičnog pravosuđa u BiH. To su sljedeći zakoni: Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005), Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službene novine FBiH", br. 36/2003), Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BD BiH", br. 11/2003, 8/2007) i Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", br. 21/2003, 61/2004 i 55/2005).

Sud može odrediti one mjere zaštite svjedoka koje smatra potrebnim, a koje su predviđene ovim zakonom, uključujući primjenu više mjera istovremeno. Prilikom odlučivanja koja će mjera zaštite svjedoka biti primijenjena, sud neće odrediti primjenu teže mjere ako se ista svrha može postići primjenom blaže mjere (čl. 5. ZZSPPUS FBiH).⁴⁸ Ovom odredbom zakonodavac je istakao načelo zakonitosti, i to na način da se mogu primijeniti samo one mjere koje su unaprijed *predviđene ovim zakonom*. Zatim, načelo individualizacije, da *može odrediti one mjere zaštite svjedoka koje smatra potrebnim*, uvažavajući pri tome činjenicu da zaštitu treba prilagoditi specifičnostima svakog konkretnog slučaja. Smatramo da se prilikom izbora mjera zaštite svjedoka treba rukovoditi vrstom krivičnog djela, kategorije svjedoka, oblika i stepena ugrožavanja, kao i faktičke mogućnosti za primjenu pojedinih mjera. Načelo kombinacije istaknuto je u dijelu odredbe koji govori o *primjeni više mjera istovremeno*. Naravno, treba voditi računa da se pojedine mjere zaštite svjedoka međusobno isključuju, odnosno ne mogu kombinirati. Načelo srazmjernosti podrazumijeva da *prilikom odlučivanja koja će mjera zaštite svjedoka biti primijenjena, sud neće odrediti primjenu teže mjere ako se ista svrha može postići primjenom blaže mjere*. S obzirom da se primjena mjera zaštite svjedoka direktno ili indirektno odražava na prava osumnjičene, odnosno optužene osobe, mora se uspostaviti srazmjera između cilja zaštite i njenog efekta na ostvarivanje prava na odbranu. U uskoj vezi s načelom srazmjernosti jest i načelo kompenzacije kojim se uvažava činjenica da su prava osumnjičene, odnosno optužene osobe na izvjestan način ograničena te da ih je potrebno kompenzirati na neki drugi način. Jedan od najupečatljivijih oblika kompenzacije istaknut je u čl. 24. ZZSPPUS FBiH koji govori o *neophodnosti drugih dokaza za donošenje presude*. Prema ovoj odredbi, sud ne može zasnivati osuđujuću presudu isključivo ili u odlučujućoj mjeri na iskazima svjedoka datih u istrazi, a koji su kasnije pročitani na glavnom pretresu, kao i na iskazu zaštićenog svjedoka.

Svjedok pod prijetnjom je onaj svjedok čija je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegovog učešća u postupku, kao rezultat prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo svjedočenje, ili svjedok koji smatra da postoji razumna osnova za bojazan da bi takva opasnost vjerovatno proistekla kao posljedica njegovog svjedočenja (čl. 3. stav 1. ZZSPPUS FBiH).⁴⁹ Iz zakonske definicije je nedvosmisleno da se traži konkretna opasnost manifestovana u vidu prijetnji, zastrašivanja ili drugih radnji, odnosno

48 Čl. 4. ZZSPPUS BD BiH i čl. 4. ZZSKP RS.

49 Čl. 3. st. 1. ZZSPPUS BD BiH i čl. 3. st. 1. ZZSKP RS.

postojanje uzročno-posljedične veze, tj. da je radnja zastrašivanja preuzeta u vezi sa svjedočenjem, odnosno da je riječ o takvoj radnji čije dejstvo proizvodi strah kod svjedoka. Iako pojedini autori smatraju da za ocjenu da li je neko lice pod prijetnjom nisu dovoljne pretpostavke da bi se prijetnja ili zastrašivanje ili druge radnje mogli dogoditi, ma kako one vjerovatne ili ozbiljne bile⁵⁰, mišljenja smo, a to je zakonodavac i potvrdio izmjenama i dopunama ovog člana, da su s radnjom zastrašivanja izjednačene i sve one situacije kada postoji razumna osnova za bojazan i vjerovatnoća da bi takva opasnost proistekla kao rezultat njegovog svjedočenja. Iako opasnosti mogu biti izložene sve vrijednosti koje se štite osnovnim ljudskim pravima (život, zdravlje, tjelesni integritet, sloboda, imovina i dr.), zakonodavac se odlučio da na termin *lična sigurnost*, pod koji, ma kako ga ekstenzivno tumačili, ne možemo svrstati vrijednosti poput imovine, stabilnost porodičnog života ili, pak, zaštitu profesionalnog napredovanja. Smatramo da je mnogo prihvatljivije rješenje, npr., hrvatskog zakonodavca koji govori o opasnosti po život, zdravlje, tjelesnu nepovredivost, slobodu ili imovinu većeg opsega. Općeprihvaćen je stav da radnje zastrašivanja mogu prouzrokovati opasnost po navedena dobra samog svjedoka, ali i njegove porodice.

Ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koje ga čine izuzetno osjetljivim, kao i dijete i maloljetnik (čl. 3. st. 3. ZZSPPUS FBiH).⁵¹ Analizom ove odredbe možemo zaključiti da je zakonodavac postavio dosta široku definiciju pojma *ugroženi svjedok*. U prvu grupu ugroženih svjedoka spadaju, svakako, oštećeni, odnosno žrtve krivičnog djela. Oni su fizički i psihički traumatizirani okolnostima pod kojim je djelo izvršeno. Zakon traži da traumatiziranost bude ozbiljna, u znatnom stepenu, i to u odnosu na ugrožavanje fizičkog ili psihičkog zdravlja tog lica.⁵² Smatramo da u ovu grupu ugroženih svjedoka možemo svrstati i svjedoke očevice koji nisu žrtve krivičnog djela, ali koji su psihički traumatizirani načinom i okolnostima pod kojim je krivično djelo izvršeno. U drugu grupu ugroženih svjedoka spadaju osobe koje pate od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim. Uvjeti ozbiljnog psihičkog poremećaja i osjetljivosti traže se kumulativno. Treću grupu ugroženih svjedoka čine djeca i maloljetnici za koje postoji presumpcija da zbog životne dobi u kojoj

50 Bubić, G., *Zaštita žrtava i svjedoka i njihovo učešće u krivičnom postupku*, Zbornik radova, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2003, str. 192.

51 Čl. 3. st. 3. ZZSPPUS BD BiH i čl. 3. st. 3. ZZSKP RS.

52 Bubić, G., *op. cit.*, str. 193.

se nalaze njihovo pojavljivanje u ulozi svjedoka u krivičnom postupku može negativno utjecati na njihov dalji psihički razvoj.⁵³ Mišljenja smo da bi se krug ugroženih svjedoka mogao proširiti i na osobe s invaliditetom i starije osobe.

ZZSPPUS FBiH na precizan način uređuje koje se mjere mogu osigurati svjedoku u svrhu zaštite njegove bezbjednosti i psihičkog zdravlja. Važno je napomenuti da se mjere zaštite primjenjuju samo uz saglasnost svjedoka (čl. 5.a ZZSPPUS FBiH).⁵⁴ U nastavku ćemo dati detaljan pregled mjera za zaštitu svjedoka u predmetima nasilja u porodici. Namjerno su izostavljene one mjere koje imaju za cilj da pruže svjedocima djelimičnu ili potpunu anonimnost prilikom njihovog učešća u krivičnom postupku. Riječ je o sljedećim mjerama:

- osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći na način da tužilac u toku istrage, a sud nakon podizanja optužnice, pod uvjetom da postoji saglasnost svjedoka i bez objavljivanja bilo kakvih ličnih podataka o svjedoku, obavještava organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupak i omogućava pružanje pomoći tog organa, kao i psihološku potporu tom svjedoku, uključujući prisutvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja (čl. 6. ZZSPPUS FBiH).⁵⁵ Prateće osobe ne smiju ometati tok krivičnog postupka ili utjecati na svjedočenje.⁵⁶
- u toku glavnog pretresa sud može saslušati svjedoke pod prijetnjom i ugrožene svjedoke u najskorije moguće vrijeme i ima mogućnost saslušati te svjedoke na glavnom pretresu drugačijim redoslijedom od onoga koji je propisan ZKP FBiH (čl. 7. ZZSPPUS FBiH).⁵⁷ Ovako se sprečava negativan utjecaj dugotrajnog boravka u sudskoj zgradi svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka na sigurnost svjedoka i njegove porodice te na njegovo fizičko ili psihičko stanje. U sudskim zgradama potrebno je, kada to prostorne mogućnosti dopuštaju, osigurati prostoriju

53 Simović, M., *op. cit.*, str. 325.

54 Čl. 5.a ZZSPPUS BD BiH i čl. 5.a ZZSKP RS.

55 Čl. 6. ZZSPPUS BD BiH i čl. 6. ZZSKP RS.

56 Prihvaćeno je stajalište da prateće osobe (psiholozi, pedagozi ili druge stručne osobe) ne bi smjele ometati ili nepropisno utjecati na svjedočenje i unakrsno ispitivanje svjedoka, same odgovarati na pitanja ili nuditi svjedoku savjete za odgovor. S druge strane, ove osobe trebaju biti u neposrednoj fizičkoj blizini svjedoka za vrijeme svjedočenja i imaju pravo da prilikom ispitivanja svjedoka reaguju ukoliko na svjedoku osjete tragove traume.

57 Čl. 7. ZZSPPUS BD BiH i čl. 7. ZZSKP RS.

- koja bi bila posebna čekaonica za određene kategorije svjedoka, posebno za djecu svjedoke u kojoj bi djeca čekala poziv da uđu u sudnicu i pristupe svjedočenju odvojeno od ostalih svjedoka.⁵⁸
- sudija, odnosno predsjednik vijeća u odgovarajućoj će mjeri kontrolisati način ispitivanja svjedoka kada se ispituje ugroženi svjedok, posebno u cilju zaštite svjedoka od uznemiravanja i zbunjivanja. U izuzetnim okolnostima, ako sud utvrdi da je to u najboljem interesu svjedoka, sud može, uz saglasnost stranaka i branioca, ispitati ugroženog svjedoka na način da mu direktno postavlja pitanja u ime stranaka i branioca (čl. 8. ZZSPPUS FBiH).⁵⁹ Cilj ove mjere je da se spriječi ili umanju negativan utjecaj na potpunost i tačnost iskaza ugroženog svjedoka i na njegovo psihičko stanje koji može imati direktan kontakt stranaka ili branioca s takvim svjedokom prilikom njegovog ispitivanja na glavnom pretresu.⁶⁰ Ženama žrtvama nasilja u porodici treba omogućiti da ih, ukoliko to žele, ispituju žene i stoga treba povećati broj žena zaposlenih u policiji, tužilaštvu i sudovima. Pojedini autori ističu da bi i sudije u ovakvim slučajevima trebale biti žene jer to može imati bolji psihološki efekat na svjedoka da s manje stida i ustručavanja iznese detalje događaja.⁶¹
 - u odnosu na posebne kategorije svjedoka, u krivičnom postupku postoji i mogućnost njihovog saslušanja van prostorije u kojoj se održava postupak. Pri odlučivanju da li postoje opravdani razlozi da se svjedok ispita putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka na način na koji stranke i branitelj mogu postavljati pitanja, a da ne budu prisutni u istoj prostoriji sa svjedokom, također će se uzeti u obzir potreba da se osigura zaštita svjedoku pod prijetnjom i ugroženom svjedoku (čl. 9. ZZSPPUS FBiH).⁶² Značaj ove zaštitne mjere, pored sprječavanja ili minimiziranja sekundarne viktimizacije, te zaštite psihičkog integriteta pojedinih kategorija svjedoka, što je cilj kojem savremeni krivični postupci trebaju težiti, jeste da ovakav oblik saslušanja svjedoka ima za rezultat viši stepen dokaznog kredibiliteta

58 Turković, K., *Utjecaj međunarodnog kaznenog prava na razvoj prava žrtava međunarodnih kaznenih djela te žrtava općenito u Evropskoj uniji i republici Hrvatskoj*, Zbornih Pravnog fakulteta u Zagrebu, 54/2004, br. 5. str. 875

59 Čl. 8. ZZSPPUS BD BiH i čl. 8. ZZSKP RS.

60 *Postupak optuživanja i glavni pretres, Modul 2 – krivična oblast*, Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006, str. 194.

61 Brkić, S., op. cit., str. 160-161.

62 Čl. 9. ZZSPPUS BD BiH i čl. 9. ZZSKP RS.

svjedoka, odnosno oštećenog. Naime, činjenica je da usljed faktora forenzičke zbunjenosti, straha od optuženog i drugih negativnih uticaja sudske atmosfere neke kategorije svjedoka i oštećenih daju iskaz znatno slabijeg dokaznog kvaliteta u odnosu na iskaz kakav bi dale da nisu saslušavane u takvim okolnostima.⁶³

- osim ranije navedene mogućnosti udaljenja s glavnog pretresa zbog ometanja reda, ZZSPUS FBiH predviđa i drugu mogućnost: udaljenje optuženog s rasprave kada postoji opravdana bojazan da će prisustvo optuženog utjecati na sposobnost svjedoka da svjedoči potpuno i tačno. U takvim situacijama sud može, po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka ili branioca, a nakon saslušanja protivne strane i branioca, narediti da optuženi bude udaljen iz sudnice. Ako je udaljen iz sudnice, optuženom će biti omogućeno da prati svjedočenje putem tehničkih uređaja za prijenos slike ili zvuka ili će svjedočenje biti zabilježeno i predloženo optuženom. Za vrijeme udaljenja optuženog iz sudnice njegov će branilac biti prisutan na saslušanju. Nakon što se optuženom predloži svjedočenje svjedoka, a prije nego se svjedok otpusti, braniocu i optuženom omogućit će se da se konsultuju (čl. 10. ZZSPUS FBiH).⁶⁴ Ovo je značajna mjera koja ima za cilj osigurati uvjete za nesmetano svjedočenje svjedoka. Ona se relativno rijetko koristi u praksi.
- kao izuzetak od pravila o neposrednom izvođenju dokaza na glavnom pretresu jeste i mogućnost čitanja zapisnika o iskazima datim u istrazi od strane svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka. Pri odlučivanju da li se zapisnici o iskazima datim u istrazi mogu pročitati i koristiti kao dokaz na glavnom pretresu sud će, također, uzeti u obzir potrebu da se osigura zaštita svjedoka pod prijetnjom koji bi se mogao izložiti, ili njegova porodica, velikoj ličnoj opasnosti, odnosno zaštita ugroženog svjedoka koji bi se mogao izložiti značajnoj duševnoj boli ako bi se pojavio na glavnom pretresu (čl. 11. ZZSPUS FBiH).⁶⁵ S obzirom da je riječ o grubom kršenju načela neposrednosti u izvođenju dokaza, te da odbrana nije u mogućnosti postavljati pitanja svjedoku i time dovesti u sumnju njegov kredibilitet i vjerodostojnost iskaza,

63 Pajić, D., *Zaštita osjetljivih svjedoka u krivičnom postupku*, Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici, br. 6, godina III, Zenica, 2010, str. 112.

64 Čl. 10. ZZSPUS BD BiH i čl. 10. ZZSKP RS.

65 Čl. 11. ZZSPUS BD BiH i čl. 11. ZZSKP RS.

zakonodavac je kao izvjestan vid kompenzacije predvidio da se osuđujuća presuda ne može isključivo ili u odlučujućoj mjeri zasnivati na ovom iskazu i traži se postojanje drugih dokaza.

4. Postupak za krivična djela na štetu djece i maloljetnika

Posljednje reforme krivičnog pravosuđa u BiH za rezultat su imale stvaranje „odvojenog zakonodavstva o maloljetnicima“.⁶⁶ To u prevodu znači da su specifična pravila o maloljetnim delikventima i maloljetničkoj delikvenciji izdvojena iz materijalnog, procesnog i izvršnog krivičnog prava i ugrađena u jedinstven zakonski tekst.⁶⁷ Specifične odredbe odvojenog zakonodavstva o maloljetnicima primjenjuju se u krivičnom postupku u kome se kao oštećena osoba pojavljuje dijete ili maloljetnik (čl. 180-190. ZZPDM RS i čl. 184-190. ZZPDM BD BiH). Posebne odredbe primjenjuju se u predmetima protiv punoljetnih učinilaca taksativno navedenih krivičnih djela⁶⁸, kada se u krivičnom postupku kao oštećeni pojavljuje dijete ili maloljetnik.

Kod postupanja u krivičnim predmetima protiv učinilaca krivičnih djela na štetu djece i maloljetnika, pri provođenju procesnih radnji posebno obazrivo se odnosi prema djetetu ili maloljetniku na čiju štetu je učinjeno krivično djelo, imajući u vidu njegov uzrast, osobine njegove ličnosti, obrazovanje i prilike u kojima živi, kako bi se izbjegle moguće štetne posljedice na njegov budući život, odgoj i razvoj. Saslušanje djeteta ili

⁶⁶ Više: Sijerčić-Čolić, H., *Krivično procesno pravo, Knjiga II, Tok redovnog krivičnog postupka i posebni postupci*, treće izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2012, str. 207-209.

⁶⁷ U RS Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (u daljem tekstu: ZZPDM RS), a u BD BiH Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (u daljem tekstu: ZZPDM BD BiH). U FBiH se već duže vremena raspravlja o donošenju Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, ali te aktivnosti još uvijek nisu dovele i do usvajanja odvojenog zakonodavstva o maloljetnicima.

⁶⁸ To su sljedeća krivična djela: ubistvo, teško ubistvo, ubistvo djeteta pri porođaju, navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu, teška tjelesna povreda, otmica, protivpravno lišenje slobode, zlostavljanje, silovanje, obljava nad nemoćnom osobom, spolno nasilje nad djetetom, obljava zloupotrebom položaja, zadovoljavanje spolnih strasti pred drugim, trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba za pornografiju, proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije, rodoskrvnuće, vanbračna zajednica sa maloljetnom osobom, oduzimanje maloljetne osobe, zapuštanje i zlostavljanje maloljetne osobe, nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, kršenje porodičnih obaveza, izbjegavanje davanja izdržavanja, omogućavanje uživanja opojnih droga, razbojništvo i razbojnička krađa.

maloljetnika se u pravilu obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili druge stručne osobe. Ako se kao svjedok sasluša dijete ili mlađi maloljetnik oštećen taksativno navedenim krivičnim djelom, saslušanje se može provesti najviše dva puta. Tužilac ili ovlaštena službena osoba sasluša svjedoka putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka, a bez prisustva tužioca ili ovlaštene službene osobe u prostoriji gdje se svjedok nalazi. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se u pravilu obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili druge stručne osobe. Dijete ili mlađa maloljetna osoba može se saslušati u svom stanu ili drugom prostoru u kome boravi ili u centru za socijalni rad.

Kad sud sasluša dijete ili maloljetnika kao svjedoka oštećenog krivičnim djelom postupa u skladu sa prethodno opisanim pravilima, tako da sud, stranke u postupku i branilac mogu postavljati pitanja, a da ne budu prisutni u istoj prostoriji sa svjedokom. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se obavlja tako da se pitanja postavljaju posredstvom suda, a po potrebi uz pomoć pedagoga, psihologa ili druge stručne osobe. Također, u svrhu zaštite djece i maloljetnika oštećenih krivičnim djelom primjenjuju se odgovarajuće odredbe zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku. Na isti način se postupa i onda kada se sasluša dijete ili maloljetnik koji je svjedok-očevidac učinjenog djela taksativno navedenog u zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.

Ako se kao svjedok sasluša dijete ili maloljetnik koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine posebno osjetljivim, zabranjeno je vršiti njegovo suočenje sa osumnjičenim, odnosno optuženim. Ako prepoznavanje osumnjičenog, odnosno optuženog vrši maloljetnik oštećen krivičnim djelom, ili je očevidac učinjenog krivičnog djela, takvo prepoznavanje u svim fazama postupka vrši se na način koji u potpunosti onemogućava da osumnjičeni, odnosno optuženi, vidi maloljetnu osobu.

Odredbe o zabrani objavljivanja toka postupka prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela primjenjuje se i u krivičnom postupku protiv učinilaca krivičnih djela na štetu djece i maloljetnika. Konačno, krivični postupak za krivična djela na štetu djece i maloljetnika je hitan.

5. Profesionalni izazovi u oblasti zaštite svjedoka u budućnosti

Naime, uprkos visokom nivou usklađenosti domaćih zakona sa zahtjevima sadržanim u međunarodnim dokumentima o pravima svjedoka i žrtava nasilja u porodici, ove, kao i druge zakonske promjene, nisu

nastale kao dio jasne državne strategije i suštinskog opredjeljenja za poboljšanje položaja svjedoka i žrtava u krivičnom postupku i izvan njega, već kao niz ustupaka zahtjevima domaćih nevladinih i međunarodnih organizacija, odnosno postavljenim uvjetima za članstvo u evropskim i drugim međunarodnim organizacijama i institucijama. Pored toga, velika prepreka na putu stvarnog poboljšavanja položaja svjedoka i žrtava u krivičnom postupku jeste i odsustvo mehanizama za efikasno provođenje novih odredbi u praksi.

Malo se pažnje poklanja edukaciji sudija, tužilaca, policije i ostalih u radu sa svjedocima. Ogromna sredstva troše se na edukacije koje imaju za cilj samo bazične informacije, bez jasnog cilja, fokusa, evaluacije. Na taj način, a posebno u neadekvatnim uvjetima i u odsustvu službi za svjedoke, novi zakoni, iako sadrže solidna rješenja, često ostaju mrtvo slovo na papiru i tako proizvode frustracije, kako kod svjedoka, tako i kod profesionalaca koji ih trebaju primjenjivati. Nekada se zbog neznanja, raznih stereotipa, predrasuda i odsustva osnovnih komunikacijskih vještina one preokreću u svoju suprotnost i pritom uvećavaju, umjesto da umanje rizik od ponovne viktimizacije. Nepostojanje jasne državne strategije dolazi do izražaja i u okolnosti da praćenje primjene novih odredaba zakona ili uopće ne postoji ili je stihijsko i sporadično. Ne postoje ni tijela na državnom nivou koja bi na dugoročan i strateški način koordinirala aktivnosti vezane za zaštitu svjedoka i žrtava.

De lege ferenda zaštita svjedoka i žrtava u predmetima nasilja u porodici trebala bi se po potrebi nastaviti i nakon okončanja krivičnog postupka. U tom smislu potrebno je aktuelizirati donošenje zakona o programu zaštite svjedoka na entitetskom nivou, odnosno BDBiH. Isto tako, krivičnopravna zaštita svjedoka i žrtava krivičnog djela nasilja u porodici može se nastaviti nakon okončanja krivičnog postupka propisivanjem mjera sigurnosti, i to kao: obavezni psihosocijalni tretman, udaljenje iz zajedničkog domaćinstva i zabrana približavanja, uznemiravanja i uhođenja žrtava porodičnog nasilja. Smatramo da samo kažnjavanje učinitelja krivičnog djela, bez istovremeng tretmana na uklanjanju uzroka koji su doveli do učinjenja djela, ne može dati adekvatne rezultate i preventirati buduće učinjenje krivičnog djela.

Mr. sc. Denis Pajic
University “Džemal Bijedić” Faculty of Law

WITNESS PROTECTION IN DOMESTIC VIOLENCE CASES

Abstract: *The author is dealing with current issues of the criminal acts of domestic violence in the criminal legislation of Bosnia and Herzegovina, with an accent on the importance of protecting witnesses in these cases. In this context it is important to point out the problems that occur during the investigation and prosecution of this crime because of the specific relationship between the offender and witnesses. Providing quality care to these categories of witnesses is imperative for all state organs that are directly or indirectly involved in criminal proceedings. Only one witness whom, with appropriate measures, we have developed a sense of personal security and safety, and safety of his closest family members, or a witness who will not be exposed to secondary victimization, can be motivated to cooperate with the criminal justice authorities. To this end, there are introducing the most diverse forms of witness protection, from those whose goal is to provide adequate witness counseling and preparation for the act of witnessing, to those who extend beyond the termination of criminal proceedings and are aimed at physical protection of witnesses and the closest members of their families. This paper provides a detailed overview of the procedural measures to protect witnesses of domestic violence in domestic criminal proceedings.*

Keywords: *criminal proceedings, domestic violence, vulnerable/sensitive witnesses, intimidated witnesses, witness protection*